

СУДОВА РЕФОРМА : КРОК ВПЕРЕД - ДВА НАЗАД

Штогун С.Г., голова Острозького районного суду Рівненської області, кандидат юридичних наук, викладач кафедри історії та теорії держави і права правничого факультету Національного університету “Острозька Академія” та “Академії суддів України”.

Прийнята Верховною Радою України ще в квітні 1992 році Концепція судово-правової реформи вже більше тринадцяти років вселяє надію в наших громадян, що в державі нарешті буде створена демократична судово-правова система, яка дасть змогу надійно захистити їх права та свободи.

Не з меншою надією її також чекають судді, прокурори, адвокати, працівники правоохоронних органів та правозахисних інституцій.

Проголосивши головною метою судово-правової реформи формування незалежної судової влади і перебудову судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства, законодавець чітко зазначив яким чином слід здійснювати реформу:

- шляхом ефективного розмежування повноважень гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади;
- реалізації демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою;
- створення системи законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади;
- поступового здійснення спеціалізації судів;
- максимального наближення судів до населення;
- чіткого визначення компетенції різних ланок судової системи;

- гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом.

Не варто бути великим професіоналом, щоб зрозуміти що ні один із цих напрямів судово-правової реформи не здійснений до цього часу.

Разом з тим, змінюються Президенти України, парламенти та уряди держави, в котрий раз змінюються склади комісій по судово-правовій реформі, хоча деякі прізвища в цих комісіях стабільно не міняються, однак суди як працювали так і працюють по “хрущовських” кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному Кодексах, що були прийняті відповідно в 1961 та 1963 роках.

До цього часу в Україні не діє належним чином касаційна судова інстанція, яка могла б оперативно забезпечити перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанції. Внаслідок величезного навантаження роками розглядаються справи з касаційними скаргами у Верховному Суді України.

Не сприяло проведенню судової реформи вето Президента України на Кодекс адміністративного судочинства який був повернутий 20 квітня 2005 року на повторний розгляд парламенту. Те що від цього вето постраждав Кодекс адміністративного судочинства і фактично зупинилося формування структури адміністративних судів це одна сторона медалі, однак є і зворотня, не менш важлива - дане вето автоматично затягнуло введення в дію новоприйнятого Цивільно-процесуального Кодексу.

Більшість судів як знаходилися так і знаходяться в пристосованих приміщеннях, в яких не те що неможливо відправляти правосуддя, а навіть перебувати стидно. В таких умовах принижується людська честь і гідність не тільки громадян, а й самих суддів.

Розмови про підвищення заробітної плати як суддям, так і працівникам судів так і залишаються розмовами і не більше.

Виступаючи на науково-практичних конференціях організованих Комітетом правової політики та Комітетом з питань законодавчого забезпечення

правоохоронної діяльності Верховної Ради України, спілкуючись із провідними вченими юристами, народними депутатами, відомими юристами-практиками, я зрозумів одне – в нас не має спільної думки якою має бути судово-правова реформа і що саме найголовніше – ми не знаємо чого хочемо досягнути цією реформою?

Як не дивно, кожна судова ланка починаючи від місцевого суду і завершуючи Верховним Судом України бачить судову реформу по-різному, із своєї позиції і з першочерговим вирішенням своїх проблем. В державі немає єдиного органу який б узагальнив дані проблеми і намагався б вирішити їх проведенням судо-правової реформи.

А судова реформа це не лише реформування судової системи. Створення нових судових ланок, або ліквідація старих не є панацеєю від проблем в організації та функціонування судової влади в Україні.

На мою думку судова реформа повинна проводитися комплексно і одночасно в трьох напрямках:

- в першу чергу це реформування судової системи з метою створення найбільш оптимальної, яка могла б забезпечити оперативний, своєчасний і справедливий захист законних прав і свобод громадян, тобто це вирішення проблем судоустрою;
- друге - забезпечення реформованої судової системи ефективними та демократичними процесуальними кодексами, які могли б забезпечити належне функціонування судів, зокрема це вирішення проблем організації судового процесу;
- третім напрямом є організація належного матеріального - технічного забезпечення судів та належна оплата праці суддів та працівників судів, тобто це вирішення проблем матеріального характеру.

Лише вирішивши комплексно ці питання, ми зможемо побачити перші результати судово-правової реформи, а латання дірок на одязі судової влади від випадку до випадку, або вірніше від виборів до виборів, не можна видавати

за судову реформу. І як би ми це не називали – “мала судова реформа” чи “середня судова реформа”, насправді це є профанація судової реформи, тобто створення видимості проведення такої реформи.

Ні один із трьох напрямів не може бути, як більш важливим так менш важливим. Невирішення проблем одного із цих напрямків, зведе нанівець зусилля по реформуванню судової влади в Україні.

Реформування судової системи, або системи судів в Україні полягає не в тому, яку саме систему ми оберемо – європейську, американську чи іншу. Головне в тому чи буде вона демократичною чи ні? На сьогодні в Україні ми не маємо демократичної судової системи, яка могла б забезпечити незалежне функціонування кожної судової ланки.

Так в судовій системі створена чітка вертикаль підпорядкування голови місцевого суду голові апеляційного суду, а голови апеляційного суду Голові Верховного Суду України. Фактично судова система ототожнюється з системами прокуратури, МВС, СБУ та іншими правоохоронними структурами, що є недопустимим.

Навіть один із найвідоміших французьких філософів Шарль Луї Монтеск'є, який перший виділив три гілки влади – законодавчу, виконавчу та судову, наголошував, що так як суд здійснює функцію правосуддя, то відносини між різними ланками судової системи будуються виключно на підставі принципу незалежності та підкорення лише закону. Вказане підтверджує стаття 14 Закону України “Про судоустрій України” де в п.1 вказано: “Суди здійснюють правосуддя самостійно”.

Незрозумілим є чотирьохступенева структура спеціалізованих судів з таким званним інститутом повторної касації.

Чинним законодавством про судоустрій остаточно не вирішена роль і місце в системі судової влади – судового адміністратора, або голови суду. Зокрема не вирішене головне питання чи повинен він бути наділений крім адміністративних ще й процесуальними функціями? Тому, що поклавши на

нього такі повноваження, як розгляд заяв про відвід судді, витребування справи із нижестоящого суду і т.п. ми даємо йому важелі впливу на суддів при здійсненні правосуддя, тобто створюємо загрозу незалежності судді при вирішенні судової справи.

Заслугує уваги при реформуванні судової системи і питання чи може одночасно голова суду, тобто судовий адміністратор, здійснювати функцію правосуддя, як звичайний суддя?

На практиці це приводить до того, що деякі голови судів усуваються від розгляду справ, або розглядають нескладні судові справи.

Проблеми судоустрою і процесуальні проблеми є взаємозв'язаними і тісно переплетеними.

Викликає сумнів доцільність створення Апеляційного суду України, який буде апеляційною інстанцією стосовно рішень винесених апеляційними судами по першій інстанції.

На даний час апеляційні суди розглядають по першій інстанції як правило кримінальні справи за статтями КК України де санкцією передбачене довічне позбавлення волі.

По-перше не такий вже великий перелік статей, де передбачена така сувора санкція, по-друге така практика залишилася з того часу коли обласні суди по першій інстанції розглядали кримінальні справи по статтях де санкцією було передбачено смертну кару.

В даному випадку ототожнювати вищевказані міри покарання, як критерій розгляду справ по першій інстанції апеляційними судами неможна.

При довічному ув'язненні зберігається можливість в будь-який момент виправити судову помилку. При смертній карі це було неможливо. Однак головне те, що апеляційна інстанція при поступленні скарги, або апеляційного подання прокурора має завжди можливість розглянути справу по суті, аналогічно суду першої інстанції.

Розгляд таких кримінальних справ доцільно передати суддям місцевих судів, стаж роботи яких складає понад п'ять років, тобто обраних Верховною Радою України довічно.

Нерідко це судді, які мають набагато більший досвід роботи від деяких суддів апеляційного суду.

Для виключних випадків можна було б створити апеляційну колегію в судовій палаті по кримінальних справах у Верховному Суді України.

Погодьтеся - це вже не Апеляційний суд, як самостійна структура.

Хронічною стає хвороба впливу інших гілок влади на судову. Проголосивши де-юре незалежність судової влади від виконавчої, де-факто ми маємо ні одного призначення голови суду без неофіційної згоди голови відповідної держадміністрації. Особливо небезпечні ці симптоми при формуванні адміністративних судів, які будуть розглядати скарги на дії або бездіяльність органів виконавчої влади. Перетворення цих судів в кишенькові суди виконавчої влади є загроза самій суті демократичного суспільства.

Замість того, щоб максимально наближати суди до населення, ми їх на жаль відалляємо і яскравий цьому приклад – створення так званих міськрайонних судів. Об'єднавши міські і районні суди у великих містах, ми створили “монстрів” правосуддя з кількістю працюючих більше сотні. Внаслідок такого реформування місцеві міськрайонні суди стали по чисельності більшими за апеляційні суди де-яких областей.

Не можна назвати вдалим вдосконалення законодавства про судоустрій, думаю що не слід зайвий раз наголошувати на тому, що прийнятий в лютому 2002 року Закон України “Про судоустрій України” є явно невдалим і потребує термінових змін. Однак шлях глобалізації законодавства про судоустрій шляхом прийняття Кодексу судової влади або Великого Судового Кодексу є шляхом в аналогічний тупик. Вихід надзвичайно простий – прийняття Законів України “Про місцеві суди”, “Про апеляційні суди”, “Про Вищі спеціалізовані суди”, “Про Верховний Суд України” і т.п. із

максимальним залученням до розроблення проектів суддів відповідної судової ланки. Саме такі закони повинні усунути проблеми в організації і функціонуванні цих структур судової влади. Лише після цього ми можемо говорити про проект Кодексу про судоустрій, а не про Кодекс судової влади.

Взявши курс на європейський вибір, ми зобов'язалися провести реформування судової влади в Україні, але ми повинні зрозуміти, що судова реформа в першу чергу необхідна українському суспільству, так як лише сильна та незалежна судова влада може забезпечити справедливий, неупереджений і компетентний суд.